

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת ויקהל: בחירות במדינת ישראל

מערכת בחירות היא תקופה מעניינת הטומנת בחובה פעילות אינטנסיבית של כל הצדדים להשפיע על ליבו של הבוחר שיבחר את הפתק הנכון. לעיתים, המועמדים לבחירה מחלקים מתנות טובות הנאה למצביעים כדי לקרב אותם אל הפתק הנכון.

באחת הקהילות החליטו לבחור רב, ואכן נבחר רב אך התעוררו חשדות שחברי הקהילה קיבלו ממנו שוחד וטובות הנאה כדי שיצביעו עבורו. חברי הקהילה פנו אל החתם סופר בשאלה מה לעשות, האם לבטל את הבחירות?

בפרשת השבוע מודיע משה לישראל על בחירתו של בצלאל להיות האומן הראשי לבניין המשכן וכליו: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוֹרֵי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה".¹ מה פשר הודעה זו? מדוע החלטה שקיבל הקב"ה למנות את בצלאל צריכה לקבל את אישור בני ישראל?

על כך עונים חז"ל, שכל מינוי ציבורי צריך לקבל את הסכמת הציבור:

אין מעמידין פרנס על הציבור אא"כ נמלכים בציבור, שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל. אמר לו הקב"ה למשה, הגון עליך בצלאל? אמר לו: ריבונו של עולם, אם לפניך הגון, לפני לא כל שכן? אמר לו: אף על פי כן, לך אמור להם. הלך ואמר להם לישראל.²

הצורך בהסכמת הציבור למינוי נציגיו הוא דבר מובן, שכן סמכותו של המנהיג ניתנת לו מאת העם הבוחר בו וממילא הוא צריך לבקש את הסכמת הציבור לכך.

אך כאן עולות השאלות, האם יש צורך שכל הציבור יסכים למינוי, או שמספיק רוב בלבד? האם מי שלא השתתף בבחירות כפוף למנהיג, אותו הוא לא בחר כלל? האם מערכת הבחירות לכנסת ישראל המתקיימת בצורה דמוקרטית מקבלת תוקף הלכתי, או שמא צורת ההנהגה בישראל היא משטר מלוכני?

צורת השלטון במדינת ישראל

נתחיל דווקא מהסוף, האם צורת השלטון הנהוגה כיום במדינת ישראל, שלטון דמוקרטי, היא צורת שלטון הראויה על-פי התורה?

בדברי התורה מצאנו שלטון מלוכני:

כִּי תָבֵא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וַיִּרְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ. כְּכֹל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבְתָי. שׁוֹם תִּשָּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ.³

מדברי התורה נראה שאופן מינוי המלך הוא ע"י הקב"ה או נביא המורה כן בשמו,⁴ אך בדברי התוספתא⁵ מובא שיש אפשרות למנות מלך גם ע"י הסנהדרין. הרמב"ם הביא להלכה את שתי האפשרויות הללו באופן מינוי מלך: "אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית-דין של שבעים זקנים ועל פי נביא".⁶

הקושי לממש שלטון מלוכני בימינו הוא החיסרון בצורת מינוי המלך, שכן אין לנו כיום לא נביא ולא סנהדרין, א"כ לא תהייה לנו אפשרות להנהגה שלטונית?⁷

¹ שמות (לה, ל).

² ברכות (נה ע"א).

³ דברים (יז, יד-טו).

⁴ ספרי (פרשת שופטים פסקא קנז).

⁵ תוספתא (סנהדרין פ"ג ה"ד).

⁶ רמב"ם (הלי מלכים פ"א ה"ג). השוו לדברי הרמב"ם (הלי סנהדרין פ"ה ה"א), שם הזכיר את הצורך בסנהדרין בלבד. למענה על סתירה זו, יש שהסבירו שלכתחילה יש צורך במינוי מלך הן ע"י נביא והן ע"י סנהדרין, אך בדיעבד מועיל רק ע"י סנהדרין, ראו: שו"ת משפט כהן (סימן קמד); הרצ"ה קוק (הערות לשו"ת אורח משפט, עמוד רסז); משפט המלוכה בישראל (פ"ד אות ד עמוד 42); הרב שלמה גורן (תורת המועדים, עמוד 565); שו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סימן כח אות ח). אך הרב שאול ישראלי (עמוד הימיני, סימן ז אות ו) מיאן בהסבר זה.

⁷ משפט המלוכה בישראל (פ"ד אות ד).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

הרב שאול ישראלי הסביר שהצורך במינוי מלך ע"י נביא וסנהדרין הוא רק כאשר המינוי לא הובא לבחירת הציבור אלא המינוי נעשה שלא מדעתם, לכך יש צורך בנביא וסנהדרין הממונים על הציבור שיקבלו את מינוי המלך על הציבור. אבל במקום בו מינוי המלך יעשה ע"י הסכמת הציבור, יש תוקף למינוי המלך גם בהעדר נביא וסנהדרין:

כל שהעם עצמו מסכים למנותו ע"י דרך בחירות או באיזו שהיא צורה אחרת, בזה אין צורך לשום נביא וסנהדרין, אלא ודאי חל המינוי ויש לו תוקף ודין מלך, כי מכיון שהעם מסכים לשררה זה מה לנו עוד.⁸ אפשרות זו של מינוי מלך בהסכמת הציבור, מלמדת אותנו שהמלך מקבל את סמכויותיו השלטוניות מאת הציבור שבחר בו. לאור זאת כתב הרב אברהם יצחק קוק⁹ שבזמן הזה שאין לנו מלך חוזרים משפטי המלוכה וסמכויות המלך אל הציבור, והוא-הציבור יכול למנות לעצמו את מנהיגיו ולהם יהיו סמכויות שלטוניות, כפי שכתב הרב שאול ישראלי:

מעתה יוצא, שכל המינויים הממלכתיים שיעשו בישראל בדרך של בחירות שבהם יכריע רוב העם, יהא להם תוקף וסמכות... ולפי זה נראה, כי מועצת ממשלה שתיבחר בדרך של בחירות נכונות, יהיה לה סמכות בכל מה שנוגע להנהלת האומה כאותה סמכות שהיה למלך ישראל.¹⁰

כאן עלינו לשאול, מהן 'בחירות נכונות'? האם יש הלכות בחירות? את התשתית לקיום מערכת בחירות הלכתית, אנו מוצאים בדברי המהר"ם מרוטנבורג¹¹ שהכתיב לנו כללים ברורים כיצד לקיים מערכת בחירות עפ"י ההלכה, והם יושמו ע"י הרמ"א.¹²

כלל 1: החלטות עפ"י הרוב

הכלל הראשון הוא שאין צורך שהמועמד הנבחר יקבל את כל הקולות מהציבור, אלא הוא זוכה בתפקידו עפ"י רוב הקולות של הציבור שבחרו בו. הסיבה לכך היא ברורה, אם נמתין עד שכל הציבור יסכימו על מועמד אחד, לא נגיע לכלל הסכמה והציבור ייפגע, כדברי החתם סופר: "ואם נמתין עד שיסכימו כולם לא יגמר שום עניין ויהיה השחתת הכלל".¹³

לאור זאת, שיטת הבחירות הנהוגה במדינת ישראל ובקהילות שונות, בה נבחרים מנהיגי ציבור עפ"י רוב ולא בהחלטת כל הציבור היא דרך ראויה מבחינה הלכתית.

כלל 2: נוכחות כולם חשובה

הכלל השני עוסק בשאלה האם סמכות המועמד שנבחר חלה גם על מי שלא נכח בבחירתו? כלומר, אמנם קבענו שהמועמד אינו צריך לקבל את כל הקולות של הציבור אלא רק את הרוב, אך מדובר שכולם השתתפו בבחירות ובכך קיבלו על עצמם את הכרעת הרוב. אך מה הדין במקרה שאחד מהציבור לא היה נוכח בהצבעה, האם הוא יכול להתנגד לבחירת המועמד?

בעניין זה, קבעו המהר"ם מרוטנבורג והרמ"א שאדם שלא נכח בעת הבחירות, אינו יכול להתנגד לבחירת המועמד ועליו לקבל את בחירתו.

⁸ עמוד הימיני (סימן ז אות ז). ראו גם: רמב"ם (פיהמ"ש כריתות פ"א מ"א); רדב"ז (הלי מלכים פ"ג ה"ח).

⁹ שו"ת משפט כהן (סימן קמד אות טו-א). כ"כ: הרב יצחק הרצוג (תחוקה לישראל עפ"י התורה, ח"א עמוד 129); הרב שלמה גורן (תורת המדינה, עמוד 26); הרב שאול ישראלי (עמוד הימיני, סימן ז אות ח; שם סימן ט אות יב); הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"י חו"מ סימן ו אות כג); הרב אליעזר יהודה ולדינברג (שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סימן א; הלכות מדינה, ח"א עמוד קעה; ח"א עמוד רעה; ח"ב עמוד ח-ט; ח"ב עמוד קיט; ח"ב עמוד קכד; ח"ב עמוד רמ; ח"ג עמוד כד; ח"ג עמוד צח). ביסוס לעמדה זו ניתן לראות בדברי רמב"ן (השגות לספיהמ"צ העשין והלאוין שסילק ד"ה ואתה); מאירי (סנהדרין נב ע"ב ד"ה כבר ביארנו).

¹⁰ עמוד הימיני (סימן ז אות ח).

¹¹ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס ברלין, סימן רנח).

¹² רמ"א (חו"מ סימן קסג סעיף א).

¹³ שו"ת חתם סופר (ח"ה חו"מ סימן קטז).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פוסקים שונים¹⁴ טענו שמדובר דווקא במקרה בו אותו אדם נכח בעת הבחירות ולא הצביע, אז כיון שהוא היה במעמד הבחירות הוא מקבל על עצמו את המועמד הנבחר אף שהוא לא השתתף בבחירה. אבל אם הוא לא נכח כלל במעמד ההצבעה, הוא יכול לעכב ולמנוע את בחירת המועמד, וצריכים לקיים שוב את הבחירות, שכן הבחירות הן מתן זכות לכל הציבור ומי שלא נכח באותו המעמד יכול למנוע את קיומן. הגדרה זו נקראת 'רובו מתוך כולו', דין שקיים בהחלטות דיניי בית-הדין וישמו ע"י הפוסקים גם להחלטות ציבוריות, שהרוב הקובע צריך להיות מתוך כל הציבור שהיה שותף לבחירה.¹⁵

כלל זה שימש את הרב לוי בן חביב¹⁶ ראש חכמי ירושלים, להתנגד להצעת חכמי צפת לחידוש הסמיכה של הדיינים, שכן חכמי צפת ובראשם הרב יעקב בירב רצו לחדש את סמיכת החכמים כדי שתהיה להם סמכות לדון ולהעניש, זאת באופן בו יסכימו רוב חכמי ארץ ישראל לסמוך את החכמים מבניהם.¹⁷ כאמור, הרב לוי בן חביב התנגד לרעיון זה, ובין השאר טען שאמנם אפשר לקבל החלטות ציבוריות עפ"י הרוב אך כל הציבור צריך להיות במעמד ההחלטה, לשמוע את צדדי הדיון ולהיות חלק ממנו. לפיכך, כיון שחכמי צפת לא שיתפו את חכמי ירושלים בכך, אין תוקף למעשיהם.

כאשר נבקש ליישם כלל זה במערכת בחירות ציבורית מכל סוג, נגלה את הקושי הטמון בו. אם אכן יש צורך שכל הציבור יהיה נוכח במעמד הבחירות כדי לקבוע שהתוצאה תהיה עפ"י הרוב, 'רובו מתוך כולו', כיצד אי"כ נוכל לקבל החלטות ציבוריות, הרי לא ניתן לכנס את כל הציבור למקום אחד?

התשובה לכך מצויה בדברי החתם סופר,¹⁸ שהתבקש לדון במקרה בו אחת הקהילות פרסמה את מועד ההצבעה לדון ולהחליט על הטלת מיסים, אך לאספה הגיעו רק שלושים אנשים, שם התקבלה החלטה עפ"י הרוב. כעת, לאחר ההחלטה, ערערו חברי קהילה שלא נכחו באספה וביקשו לבטל את ההחלטה שהתקבלה משום שהם לא נכחו בה, שהרי למדנו שההחלטה צריכה להתקבל עפ"י הרוב בנוכחותו של כל הציבור. החתם סופר ענה להם, שאמנם הם לא נכחו בעת ההצבעה, אבל כאשר כל הציבור ידע על מועד קיומה של האספה, מי שנעדר מרצונו נחשב כאילו נתן את כוחו והרשאתו למי שהגיע וההחלטות מתקבלות עפ"י הרוב שנמצא.¹⁹

לאור זאת, שיטת הבחירות הנהוגה במדינת ישראל ואופן קבלת החלטות ציבוריות, בהם ידוע לכל הציבור מועד קיום האספה או הבחירות, באמצעות פרסום והודעות אישיות לכל אחד מהציבור, היא נכונה מבחינה הלכתית, וגם מי שלא נכח בבחירות מסיבות שונות ולא הצביע, חייב לקבל על עצמו את החלטת הרוב.

כלל 3: לשם שמיים

הכלל השלישי במערכת בחירות ציבורית הוא טוהר הבחירות, שהבוחרים יצביעו ויחליטו מרצונם ולא מחמת קבלת שוחד מאת המועמדים, כדברי הרמ"א: "שכל אחד יאמר דעתו לשם שמיים".²² לפיכך, כאשר לאחר בחירת הרב לאחת הקהילות, התעוררו חשדות שחברי הקהילה קיבלו ממנו שוחד וטובות הנאה כדי להצביע עבורו, הורה החתם סופר²⁰ לבטל את הבחירות ולפסול את מקבלי השוחד מהשתתפות חוזרת בבחירות ואי"כ הם יחזרו בתשובה, זאת משום שההצבעה לא נעשתה לשם שמים.

¹⁴ שו"ת נודע ביהודה (מהדורה קמא חו"מ סימן כ); שו"ת חתם סופר (ח"ה חו"מ סימן סא). ראו: תחומין (כרך ט עמוד 94-87).

¹⁵ ראו: שו"ת הרשב"א (ח"ב סימן קד; ח"ה סימן קכו); שו"ת מהרי"ט (ח"א סימן נח; שם סימן סח); שו"ת מהרשד"ם (חו"מ סימן שצח);

¹⁶ שו"ת מהרש"ך (ח"ב סימן קט); שו"ת משפט צדק (מלמד, ח"ב-א סימן לה, עא ע"ד); שו"ת אחיעזר (ח"ב יו"ד סימן יט אות ג).

¹⁷ שו"ת מהרלב"ח (סימן קמז - קונטרס הסמיכה ד"ה ולהיות גלוי).

¹⁸ רמב"ם (הל' סנהדרין פ"ד הי"א).

¹⁹ שו"ת חתם סופר (ח"ה חו"מ סימן קטז).

²⁰ יש שהבחינו בין בית-דין בו צריכים שכולם יהיו נוכחים במעמד הדיון כדי לשמוע את הטענות ועל-פיהן לקבל החלטה לבין החלטות הציבור שם אין צורך בנוכחות כל הציבור משום שאין קיום של משא ומתן, ראו: שו"ת הרשב"א (ח"ב סימן קד; ח"ג סימן תיא; ח"ג סימן תמג; ח"ה סימן קכו); שו"ת אבן יקרה (חו"מ סימן כ).

²¹ שו"ת חתם סופר (ח"ה חו"מ סימן קס).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אכן, הגבול בין קבלת שוחד ממשי לבין תעמולת בחירות בהטיית לב הבוחר, הוא גבול דק, והרב חיים דוד הלוי ביקש לקבוע:

כי התעמולה וההסברה הם לגיטימיים בהחלט, במידה ובאים לשכנע את הבוחר בתום ויושר, ובוחר ששוכנע באמת ובתמים בדברי ההסברה והתעמולה רשאי הוא להצביע כן.²¹

אבל שוחד ומתן טובות הנאה, אסורות בהחלט ובגינם ניתן לבטל את תוצאות הבחירה, כפי שכתב החתם סופר, דבר התואם את החוק במדינת ישראל²² האוסר הבטחת טובות הנאה או מתן שוחד והצעתו כדי להשפיע על בוחר להצביע או להימנע מלהצביע, והעונש על כך הוא שנה מאסר

כלל 4: אין זכויות בלי חובות

הכלל הרביעי בקיום מערכת בחירות לאור ההלכה הוא שזכות הבחירה מתאפשרת רק למי שמשלם את מיסי הקהילה.¹² אמנם יש פוסקים²³ שטענו שלכל חברי הקהילה יש זכות הצבעה בקבלת החלטות ציבוריות, אך הרב אליעזר יהודה ולדינברג²⁴ הכריע כדעת הרמ"א שזכות ההצעה נתונה רק למי שמשלם את מיסי הציבור, אך אם הציבור יחליט אחרת שגם מי שאינו משלם מיסים יכול להשתתף בבחירות יהיה תוקף לתקנתם.

נמצאנו למדים על האופן ההלכתי לקיום מערכת בחירות ציבוריות, הן בבחירת מנהיגי הציבור במדינת ישראל והן בהחלטות קהילתיות המתקבלות באספת הציבור, דין הנלמד ממינוי בצלאל ש'אין מעמידין פרנס על הציבור א"כ נמלכים בציבור'.

²¹ שו"ת עשה לך רב (ח"ב סימן סג).

²² חוק המפלגות, התשנ"ב-1992.

²³ שו"ת רבי אליהו מזרחי (סימן נג). ראו: לחם רב (שאלה ב ד"ה ומ"מ).

²⁴ שו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סימן כד אות ג; ח"ג סימן כט פ"א אות ח).